

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

7/S-son (4-jild)

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

№ S/7 (4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

Саидов Сарвар Атабулло ўғли – катта илмий ходим, Имом Термизий халқаро илмий-тадқиқот маркази, илмий тадқиқотлар бўлими.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Хожаев Азизхон Саидалоҳонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулов Жамолиддиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудири;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилевич – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Аҳмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуротовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Эргашев Икром Абдурасулович – юридик фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Каюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохид Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Караматдиновна – психология фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабобовна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

Umurqulov Kamoliddin

O'ZBEK XALQINING OILAVIY MAROSIMLARINING TARBIYAVIY AHAMIYATI 9-12

Muhamedov Asror

G'ARB RENNESANSIGA TURTKI BO'LGAN OMILLAR 13-22

Jiyanbekova Sharofat Abdikaharovna

SOVET DAVRIDA KITOB TAQIQLARIGA NISBATAN O'ZIGA XOS SENZURA
AMALIYOTLARI 23-30

Сабитова Коринна Сабировна

ШКОЛЬНОЕ И СРЕДНЕ-СПЕЦИАЛЬНОЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В
УЗБЕКИСТАНЕ В ГОДЫ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ 31-37

Vaxabov Azizjon Xamidovich

USMONIYLAR SALTANATI VA O'RTA OSIYO XONLIKLARINING O'ZARO DIPLOMATIK HAMDA
ELCHILIK ALOQALARI 38-44

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

Xolmuradov Musurmon Avlaqulovich

MAMLAKATIMIZ TIJORAT BANKLARI AKTIVLARI SAMARADORLIGINI TAKOMILLASHTIRISH
MASALALARI 45-51

Madiyev Shaxzod Shodmon o'g'li, Xurramova Zarina Xolboyevna

QISHLOQ XO'JALIGI ISHLAB CHIQRISHIDA TEXNIK SALOHİYATDAN FOYDALANISHNING
IQTISODIY MOHIYATI VA NAZARIY ASOSLARI 52-57

Самадов Салохиддин Исматович

ИННОВАЦИОН ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИ ВА УНИНГ ИҚТИСОДИЁТДАГИ ЎРНИ..... 58-66

Хуррамов Азамат Файзуллаевич

ИНСОН КАПИТАЛИНИ ЖАРАЁН-НАТИЖА ТАМОЙИЛИ АСОСИДА ТАҲЛИЛИ 67-74

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Sharipov Abdukhakimjon Ziyotdinovich

YANGI O'ZBEKISTON JAMIYATI TARAQQIYOTI IDEOSFERASIDAGI MA'NAVIY O'ZGARISHLAR
DINAMIKASI 75-80

Mustafaev Alimardon Alijonovich

THE MAIN VECTORS OF THE EVOLUTION OF COMPARATIVE PHILOSOPHY IN THE CONTEXT
OF CONTEMPORARY CIVILIZATIONAL DEVELOPMENT 81-89

Mamasaliev Mirzoulug' Mirsaidovich

"G'ARB MADANIYATIDA SABR-TOQAT KONSEPSIYASINING O'ZGARISHI" 90-95

Shadmanov Qurbon

FRENSIS BEKON INDUKTIV USULI VA TA'LIM, TARBIYA VA O'Z-O'ZINI TARBIYALASH
G'OYALARI 96-101

Usmonov Farkhod Lapasovich

PHILOSOPHICAL ANALYSIS FREEDOM OF INFORMATION 102-109

*Atakulov Mavlonbek Saitkulovich*YOSHLARNI SOG'LOM MA'NAVIY MUHIT ASOSIDA TARBIYALASHDA
FUQAROLIK MAS'ULIYATI O'RNI 110-115**10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI***Amanov Abdijabbor Sattarovich*

O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA MURAKKAB SINTAKTIK TUZILMALAR TAHLILI 116-121

Xudoynazarova O'g'lonoy Allamurodovna

DINIY BARQAROR BIRIKMALARNING STILISTIK XUSUSIYATLARI 122-125

*Hayitova Shohida Erkin qizi*KONSEPT TUSHUNCHASINING TALQINI VA KONSEPTGA OID TADQIQOTLAR
TASNIFI 126-132*Qodirova Mukaddas Tog'ayevna*

TILSHUNOSLIKDA BIZNES DISKURS: TADQIQ, TASNIF VA TAHLIL 133-138

Aripova Aziza Xasanovna

NUTQ MADANIYATI VA NUTQ ODOBI MASALALARINING TARIXIY TAKOMILI 139-143

*Tillabayeva Zilola Raxmatillayevna*QARLUQ SHEVALARIDA TABU VA EVFEMIZMLAR QO'LLANILISHI YUZASIDAN
MULOHAZALAR (SAMARQAND VILOYATI MISOLIDA) 144-148*Axmedova Aziza Komilovna*

PSIXIATRIK BADIY TAHLIL ASOSLARI 149-153

Зокирова Шахзода Нодиржон қизи

ТЕЛЕВИЗИОН НУТҚНИНГ РИТОРИК АСПЕКТИ 154-158

Yusupaliyeva Fazilat Yusupaliyevna

METHODS IN TEACHING ENGLISH AND THEIR IMPORTANCE 159-163

Fayzullayeva Dilfuzaxon G'ulomjon qizi

ADIB QALBIDAN: QAHRAMON RUHIYATIDA YOZUVCHINING IZI..... 164-169

Negmatova Mumtozbeqim

UZBEK TERMINOLOGY FOR BANKING SECTOR 170-174

*Omondavlatova Latofat Ne'matulla qizi*O'TKIR HOSHIMOVNING "DAFTAR HOSHIYASIDAGI BITIKLAR" ASARIDA QO'LLANILGAN
LINGVOMADANIY BIRLIKLAR TAHLILI 175-178**12.00.00 – YURIDIK FANLAR***Ismaylov Raxat Aminbayevich*NORMA IJODKORLIGI FAOLIYATINI RAQAMLASHTIRISHNING AYRIM NAZARIY-HUQUQIY
MASALALARI 179-183*Сеитниязов Камарбек Парахатович*ДАВЛАТ ФУҚАРОЛИК ХИЗМАТИ ТУШУНЧАСИНИНГ ЎЗИГА ХОС
ХУСУСИЯТЛАРИ 184-191

Нуруллаев Шохрух Шухратуллаевич

ҚУРИЛИШДА АТРОФ-МУҲИТНИНГ ҲУҚУҚИЙ МУҲОФАЗАСИ: ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ ВА
НАЗОРАТИ 192-198

Hamdamov Shahzod Maqsud o'g'li

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI ADLIYA VAZIRLIGI TARAQQIYOTINING

HUQUQIY ASOSLARI 199-210

Шокиров Ойбек Азизжон ўғли

ҚОНУНИЙЛИК НАЗАРИЙ ТУШУНЧАСИ ВА УНИ МАҲАЛЛИЙ ДАВЛАТ ҲОКИМИЯТИ
ОРГАНЛАРИ ҚАРОРЛАРИДА ТАЪМИНЛАШНИНГ НОРМАТИВ-ҲУҚУҚИЙ

АСОСЛАРИ 211-218

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Bozorova Muslima Qodirovna, Istamova Dilnoza Norboyevna

RAQAMLI TA'LIM SHAROITIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI KASBIY FAOLIYAT UCHUN KO'P
BOSQICHLI TAYYORLASH ASOSLARI 219-222

Rabbimova Nodira Tashtemirovna

FROM SCALPEL TO BLACKBOARD: HOW MEDICAL TRAINING IS REVOLUTIONIZING

PEDAGOGICAL APPROACHES 223-227

Саидова Камола Усканбаевна

КОМПАРАТИВНЫЙ АНАЛИЗ МЕТОДОВ ВОСПИТАНИЯ В ВОСТОЧНОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ
МЫСЛИ 228-233

Худойназарова Дилрабо Абдурашидовна

БЎЛАЖАК ПЕДАГОГЛАРНИ МАЪНАВИЙ ТАРБИЯ ФАОЛИЯТИГА ТАЙЁРЛАШНИНГ

ИЖТИМОЙ-ПЕДАГОГИК ЗАРУРАТИ 234-239

Гаффаров Азизжон Муҳаммадсаидович

МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ: МОҲИЯТИ ВА ЗАРУРАТИ 240-245

Buronova Iroda

UMUMIY O'RTA TA'LIM MUASSASALARI RAHBARLARIDA MEDIAKOMPITENTLIKNI

RIVOJLANTIRISHNING USLUBIY ASOSLARI 246-250

Matyakubova Feruza Egamovna

ANATOMY OF LEARNING: BRIDGING THE GAP BETWEEN MEDICINE AND

MODERN EDUCATION 251-254

Received: 10 September 2024
Accepted: 15 September 2024
Published: 25 September 2024

Article / Original Paper

FACTORS MOTIVATING THE WESTERN RENAISSANCE

Mukhamedov Asror

Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, Dean of the Faculty of Social Sciences
Alphraganus University
Email: asrmukhamedov24@gmail.com

Abstract. It is known from history that changes in human thinking are based on the philosophy and ideology of that time. Historical events change people's worldviews, and there is a need to write a "new" philosophy that reflects these changes. In this process, previous philosophical approaches are revised by new philosophical teachings. Views on historical and philosophical processes have something in common: they are all considered teleological in the sense explained above. Here the essence of philosophy is revealed through two conditional points: the first is the point of "efficiency" of the historical-philosophical process (for example, Hegel's system) and the second is the starting point of the historical-philosophical process. This process examines attempts to understand the content of philosophy.

Key words: Renaissance, Europe, religion, theology, state, philosophy, society, justice, people, rationality, Montaigne, enlightenment.

G'ARB RENNESANSIGA TURTKI BO'LGAN OMILLAR

Muhamedov Asror

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Ijtimoiy fanlar fakulteti dekani
Alfraganus universiteti

Annotatsiya. Tarixdan ma'lumki, inson tafakkuridagi o'zgarishlar o'sha davrning falsafasi va mafkurasiga asoslanadi. Tarixiy voqealar odamlarning dunyoqarashini o'zgartirmoqda, bu o'zgarishlarni o'zida aks ettiruvchi "yangi" falsafa yozish zaruriyati paydo bo'ldi. Bu jarayonda yangi falsafiy ta'limotlar bilan oldingi falsafiy yondashuvlar qayta ko'rib chiqiladi. Tarixiy-falsafiy jarayonlarga keltirilgan qarashlar o'zaro o'rtalarida qandaydir umumiylik mavjud: ularning hammasi yuqorida tushuntirilgan ma'noda teleologik sanaladi. Bu yerda falsafaning mohiyati ikki shartli nuqta orqali ochib beriladi: birinchisi, tarixiy-falsafiy jarayonning (masalan, Gegel tizimi) "samaradorlik" nuqtasi va ikkinchisi, esa tarixiy-falsafiy jarayonning boshlang'ich nuqtasidir. Mazkur jarayonda falsafa mazmunini anglash borasidagi urinishlarga murojaat qilinadi.

Kalit so'zlar: Uyg'onish, yevropa, din, ilohiyot, davlat, falsafa, jamiyat, adolat, xalq, rasionallik, Monten, marifatparvarlik.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4SI7Y2024N02>

Kirish. Renessans davri Yevropada XIV asrdan boshlandi. Mazkur ijtimoiy- tarixiy voqyelik jarayonida turli mamlakatlarda turlicha takrorlanmas madaniy o'zgarishlar (G'arbiy yevropa ilmi, falsafasiga xos "Aqlparastlik" (Rasionallik) va epistemologik (gnoseologik) prinsiplar asosida va demak, bir muncha "ko'r empirizm" ga monand talqinu bahs-munozaralar bo'lib o'tgan) holatida yuzaga keldi. Ma'lumotlarga ko'ra, "Uyg'onish uch davrni bosib o'tdi. Bular asosiy (XIV asr), yetuklik (XV asr) va so'nggi (XVI asr) davrni qamrab oladi"[1; C.574.].

Uyg'onish davri avvalo, Yevropaning eng rivojlangan hududlarida yuzaga kela boshlagan. Xususan, bu davrda Italiyadagi iqtisodiy taraqqiyot ijtimoiy-madaniy va falsafiy fikrlarning yuzaga kelishida ta'sir ko'rsatdi. Shu boisdan ham Uyg'onish davrining ilk bosqichi Italiyadan boshlandi. Shuni ta'kidlash lozimki, Renessans g'oyalari Italiyada biroz oldinroq, ya'ni XII asrdayoq vujudga kelgan edi. Bu davrni tadqiqotchilar ilmiy adabiyotlarda sof "italyancha voqea" sifatida kiritishgan.

Bu jarayon Italiyadagi ma'naviy taraqqiyot bilan bog'liq edi. Bu vaqt O'rta asrlardan yangi zamonga o'tish davri sifatida tavsiflanadi. Uning asosiy xususiyati - cherkov va teologiyaning ko'p asrlik cheksiz ustunligidan xalos bo'lish uchun universal impuls vazifasini bajarib, bu davr insoniyat tarixidagi eng buyuk progressiv inqilob bo'lish asnosida, titanlar uchun ehtiyoj bo'lgan fikrlarni, ehtiros va xarakter kuchida, hamda ularning ko'p qirrali va ilmiy jihatdan yetilishini yuzaga keltirgan edi.

Muhokama va natijalar. Professor Q.B.Shodmonov ta'kidlaganidek, "har bir madaniyatning turli bosqichlarida, qarama-qarshi tendensiyalarning o'ziga xos turini - bir davr madaniyati doirasidagi uslubiy shakllanishning ko'pligini ajratish mumkin", bunda "empirizm va rasionalizm falsafiy fikrlari tarixidagi bunday hodisalarning ziddiyatli shakllarida"[2; C. 264.] o'rganilayotgan davr madaniyatining intellektual yadrosining rivojlanishi, tortishish markazining o'zgarishi, madaniy kontekstning o'zgarishi qiymat yo'nalishlarining o'zgarishidir"⁸. Ushbu fikr tahlilidan shu narsa ayonlashadiki, o'z davrining ilmiy-badiiy merosida va eng muhim asarlarida o'sha davrning ma'naviy muhitini, dunyoqarashning mohiyatini, tafakkur tarzini tiklash orqali hayotning barcha jabhalari to'liq aks ettiriladi.

Nikolas Kopernikus, Djovanni Piko della Mirandola, Leonardo da Vinchi, Nikkolo Makiavelli, Albrext Dyurer, Martin Lyuter, Fransua Rable, Tasso, Pyer de Ronsar, Ludoviko Ariosto, Tomas Mor, Frensis Bekon, Uilyam Shekspir kabi taniqli olimlar, faylasuflar, rassomlar, haykaltaroshlar, shoirlar, siyosatchilar, jamoat arboblari ushbu davrning yangi ruhini ifoda etdilar.

Uyg'onish davrining ma'naviy muhitini ikki oqim tashkil etadi, lekin ular baxtli ravishda bitta yo'nalishga birlashdilar. Birinchi va asosiysi, shahar mulkchilaridan iborat bo'lgan Yevropa mamlakatlari aholisining keng qatlamlarini faol hayotga jalb kilish bilan bog'liq edi.

Hayotning o'zi minglab insonlarni o'z uylarini tark etishga undadi, bilim va tajriba ufqlarini qo'zg'atdi, inson tabiati tubida asrlar osha mudrab yotgan qobiliyat va istaklarning cheksiz zahiralarini favqulotda harakatga keltirdi. O'rta asr mo'jizalarini qudratli o'zgarishlar shamoli uchirib ketdi, yangi tong kuch va yangilanish keltirdi.

Din va ilohiyotga emas, balki ilm-fan va rasionallikka asoslangan insonparvarlik pozitsiyasida eng yaxshi innovasiyalar, yangi tendensiyalar paydo bo'ldi. Antik davr, o'rta asrlarning ming yillik hukmronligidan so'ng, Uyg'onish davrining buyuk vakillari, hatto undan ham kengroq ommaning dinni tark etishi mumkinligiga ishonish qiyin edi. Ushbu madaniy davrning o'ziga xos xususiyati shundaki, Uyg'onish davri yaratuvchilari birinchi marta yangi insonparvarlik g'oyalarini ilgari surdilar. Ular juda nazokat va shu bilan birga, qat'iyat bilan, insonning erkin, qadr-qimmatiga to'la va ijodiy faol shaxsiyatini o'zida mujassam etgan yangi nasroniylilik tushunchasini ko'rsatib berdilar. Ular buni majburlash va repressiya, dissident (ko'chma ma'noda — o'zgacha fikr qiluvchilar) larga qarshi jismoniy va ma'naviy zulm

(inkvizisiya)¹ orqali qabul qilingan avvalgi aniq, faqat ahamiyatsiz va insoniy aybdorligini bilish bilan rad etdilar.

Uyg'onish davri yaratuvchilari o'zlarining sa'y-harakatlari bilan qayta tiklangan qadimgi falsafaning bitmas-tuganmas kuchidan shunday bayonot olish uchun kuch va quvvatni jalb qilishdi. Ulardan ba'zilari cherkov va ilohiyotni qat'iyon rad etadi, biroq ular ham, nasroniylik doirasida qolganlar ham o'zlarining zamonaviy madaniyatiga tubdan yangi maqom va yangi mazmun berishdi. Ular butun hayotlari davomida, ilm-fan, rassomlik, haykaltaroshlik, she'riyat va boshqa sohalarida izlanishlar olib bordilar.

Renessans davrida falsafiy fikrlarning taraqqiyoti, ayniqsa, XVI asrning ikkinchi bosqichida alohida ahamiyatga ega. Ilm-fan markazi bu davrda Fransiya ko'chadi, chunki XVI asr oxiri va XVII asr boshlarida bu yerda ma'rifatchilik harakati kengaydi. Fransuz ma'rifatchiligining o'ziga xos xususiyatlari, bizning fikrimizcha, quyidagilardan iborat:

1. baynalminal xususiyatga ega ekanligi;
2. feodalizmga qarshi yo'nalishda bo'lganligi;
3. dinga qarshi, antiklerikal xususiyatga egaligi;
4. fan kuchiga qattiq ishonish;
5. kelajakka ko'tarinki ruh bilan qarash;

Fransuz ma'rifatchiligi Amerika, Germaniya, Rossiya va boshqa mamlakatlardagi ma'rifatchilikka qaraganda ancha keng rivojlangan edi.

XVI asr Fransiyaning madaniy rivojlanishida buyuk faylasuf va gumanist Mishel Monten o'z o'rniga va qarashlariga ega edi. Mishel Monten barcha yangi davr faylasuflari kabi ijtimoiy muhitning xarakterli mahsuli bo'lib, tabiatan realist edi. Yuqori tabaqaga mansub bo'lsada, mamlakat ijtimoiy hayotini va fransuz qirollarining turmush tarzini holisona kuzatishi, uning falsafiy qarashlari shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. U har qanday diniy dogmatik qarashlardan va bahslardan yiroq bo'lgan siyosatdonlar bilan hamfikir bo'lib, mamlakat farovonligi, tinchligi uchun kurash olib borgan. Monten falsafiy mulohazalarining eng muhim strategik nuqtalaridan biri uning "Tajribalar" asari bo'lib, quruq sxolastikadan iborat falsafiy mushohada va qarashlardan keskin farq qiladi. Uning falsafiy qarashlarining asosida "Inson" va "Men" ning asl mohiyatini ochish yotadi. Ana shu jihati bilan uning hayotiyliigi o'zini namoyon qiladi. Chunki insonning qiziqishlari, intilishlari, yurish-turishlari, turmush tarzi mushohada qilinadi. Bu esa uning asarlarining hayotiyiligini ta'minlaydi.

Montenning "Tajribalar" asarini o'rgangan Volter "Montenning fikr mulohazalari tarqoq, lekin u eng donishmand faylasuf"[3; B. 185.], - deb haqli ravishda to'g'ri ta'rif bergan edi. Monten o'z davrida rasmiy nazariy hukmronlikni talab qilgan sxolastik falsafani keskin tanqid qilib, mazkur falsafa Uyg'onish davrida shakllangan yangi zamon talablariga javob bermay qo'yganligini ta'kidlaydi. U o'zining asarlarida sxolastik falsafa soxta bilimlar manbai ekanligini ta'kidlab, sxolastik falsafa uchun asos bo'lgan manbalarni tahlil qiladi. Unga ko'ra, "so'zlar fikrlarga bo'ysinishi hamda uning izidan borishi lozim, buning teskarisi bo'lishi kerak emas"[4; C.160.], - deb yozdi. Monten sxolastik falsafani tanqid qilar ekan, insonparvarlik haqidagi

¹ Католик черковининг суд тергов ташкилоти. XIII асрда бидъатчнларта қарши курашиш мақсадида тузилган. Рим папасига бўйсунган. Инквизиция заминдорлар-черков мафкуриси ва улар зулмига қарши курашчиларни таъқиб қилган. 1231 й.илдан доминиканлар ордени ихтиёрида бўлган. Инквизиция фаолияти шафқатсизлиги билан ажралиб турган.

g'oyalari targ'ib qilishda skeptiklarning fikrlariga tayanib, ularning inson bilimlarining haqiqiyliги haqidagi qarashlarini boyitgan.

“Tajribalar” asarini mutola qilish jarayonida, Monten ilk skeptiklardan biri hisoblangan Pirronning falsafiy qarashlari ta'sirida bo'lganligi yaqqol ko'zga tashlanadi. Chunki Monten skeptiklar antik dialektikadek qudratli qurolga ega, degan fikrlarni qo'llab-quvvatlaydi. Uningcha, skeptiklar Geraklit, Suqrot, Platon, Aristotellar dialektikasini o'zlaricha talqin etganliklarini qo'llab-quvvatlaydi. Shu o'rinda Monten skeptiklarning haqiqat subyektivdir, haqiqat ehtimolli deb ataganliklarini e'tirof qilar ekan, hissiy bilishning noaniqligi va nisbiyligiga alohida urg'u qaratadi.

Monten skeptiklar agnostizimidan ham ustalik bilan foydalanadi va o'zining “Tajribalar” asarida: “Men aslida nimani bilaman?”, - degan savol qo'yadi va butun umri davomida unga amal qiladi. “Bilimsizlikdan qutulish uchun uni tan olish kerak, - deydi Monten. Har qanday falsafiy fikrning boshlanishi hayrat, rivojlanishi tadqiqot, yakuni esa bilimsizlik (yangi bilimga ehtiyoj ma'nosida) tashkil etadi” [5; C. 473.], - deb yozadi.

Yuqoridagi fikr-mulohazalarga asoslanib, Montening bu qarashlari va g'oyalari gnoseologik pessimizmga yaqin ekanligini ko'rish mumkin. Uning qarashlari skeptizmning o'zidir. Ammo Monten qarashlari teologik dogmatizm va sxolastik avtoritarizmga qarshi qaratilgan bo'lib, o'zining falsafiy qarashlarini mutlaq haqiqat, deb hisoblagan. Rasional falsafiy mushohada tarafdori bo'lgan Monten teologik dogmatizmning fanatik qarashlarini ham qattiq qoralaydi. Monten o'z asarida teologik dogmatizm tarafdorlarini “Odamlarni fikrlari uchun tiriklayin yoqib yuboruvchilar” [6; C. 236.], - deb qoralaydi. Montening falsafiy qarashlarini o'rganish shundan darak beradiki, unda skeptizm g'oyalari aniq va yaqqol ko'rinib turadi. Chunki Monten o'z asarida asosiy e'tiborni bilimlarning harakteriga qaratadi. Shuning uchun ham u insonning bilish faoliyatiga bilim va bilimsizlik orasidagi harakat deb qaraydi.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, Monten falsafasida gnoseologiya muammolari maxsus tadqiq etilmaydi, shuning uchun ham u bu borada yaxlit ta'limot yaratmagan. Lekin insonning bilish faoliyatiga doir qator argumentli mulohazalar bayon qilgan. Misol uchun “fikrning qadimiyligi - haqiqat mezoni bo'la olmaydi”, shunga o'xshash fikrlarini keltirish mumkin. Bilimning haqqoniyligi, Monten nazarida, tajriba va mulohazaga asoslanishi zarur. Monten bilish jarayoni his-tuyg'ulardan boshlanadi, deb ta'kidladi.

Buning sababi his-tuyg'ular bizni tashqi olam bilan bog'lab turadigan yagona vosita va shunga ko'ra, har qanday aqliy faoliyat his-tuyg'ularga tayanadi. Monten falsafiy qarashlarining eng qiziqarli jihatlaridan biri uning inson aqli haqidagi mulohazalaridir. Chunki Monten faylasuf sifatida birinchi bo'lib aqldan foydalanish me'yorlari haqidagi fikrlarini bayon qilgan. Monten fikricha, aqlni doimiy ishlatib bo'lmaydi uni, ma'lum me'yorgacha ishlatish mumkin, bu me'yordan o'tgach aql ish bermay qo'yadi. Bu fikrini asoslash uchun u Xudo haqidagi tushunchalarini keltiradi. Uning ta'kidlashicha, Xudo borlig'i va diniy aqidalarni aql yordamida tadqiq etib bo'lmaydi. Shuning uchun Montenga ko'ra, Xudoning borlig'ini aql yordamida asoslab berishga intilish, diniy aqidalarning rasionalistik tizimini yaratishga bo'lgan urinish bemanilikdir.

Mutafakkir o'z mulohazalarida Xudoni insonga xos bo'lgan belgilardan ozod qilishga harakat qiladi. Xudoni borlig'ini inson borlig'iga qarab o'rgansa bo'ladi, deb talqin qiluvchilarni bachkanalikdan iborat mulohazalar deb izohlaydi. Bundan ko'rinib turibdiki, Monten o'z falsafasida Xudo haqidagi panteistik ta'limotni qo'llab-quvvatlaydi. O'zining “Tajribalar”

asarida esa Xudo o'rniga tabiatni qo'yadi. Demak, faylasuf tabiiy jarayonlarni asl holicha talqin qilishga intilgan. Monten sog'lom fikr tarafdori bo'lgan. Uning uchun rasmiy sxolastik dunyoqarashdan ko'ra oddiy dehqonning odobi va nutqi chinakkam falsafadir. Sog'lom fikrlik, Monten nazarida hayotdan uzilib qolmaganlarga hosdir.

“Germaniyadagi Uyg'onish davrining madaniy o'ziga xosligi Albrecht Dyurer, Xans Xolbin, Lukas Kranax badiiy va obrazli asarlarida o'z aksini topdi” [7; B. 55-56.]. Jumladan, Albrecht Dyurer (1471-1528) ijodiy hayoti davomida portret rasm janrida va o'ymakorlik texnikasi asosida yog'och va mis orqali ishlagan. Ilk davrdagi rassom ijodida «Apokalipsis» (1498) gravyuralari turkumi ajralib turadi. Fozil gunohkorlarning o'limining dahshatli manzaralari, uning talqinida ilohiy jazo dolzarb ma'no kasb etdi. «To'rt otliq» va «Bosh farishta Mayklning ajdaho bilan urushi» gravyuralaridan g'amgin ifoda bilan nafas olgan dahshatli pafos paydo bo'ldi. Rassom insoniyatni qat'iyat ko'rsatishga va jar yoqasidan chekinishga undaydi.

Fransiyada Uyg'onish davrlari XV asrlarda yuz beradi. Bu davrda Angliya bilan boshlangan yuz yillik urush yakunlangan hamda markazlashgan monarxiya tuzilgan edi. Yangi sinf - Burjuaziya ham hali o'zining siyosiy mavqeini mustahkamlamagan ushbu vaqtlarda markaziy hokimiyatning kuch-qudrati o'z davri uchun aql bovar qilmas darajada kuchli hisoblangan. Mamlakatda olib borilayotgan islohotlar va ayovsiz diniy qirg'inbarotlarga qaramasdan, xristian katoligi mamlakatda mutlaq g'alaba qozona olmadi. Mazkur jihatlar fransuz Uyg'onish davri madaniyatining “odobili” tomonlari bo'lib, unda erkinlik, hurfiylik, dadillik, siyosiy va axloqiy g'oyalarga sodiqlik, aniq milliy o'ziga xoslik va vatanparvarlik, shubha va kinoya singari tushunchalar o'rin olgandi. XV asrning oxirgi choragida fransuzlar o'zlarining qadimiy meroslariga, italyanlar esa gumanizm g'oyalariga tayangan holda yuksala boshladilar. Bu davrga kelib nashirlik sohasi ham keng rivojlana boshlagandi. Ta'lim esa katolik cherkovi nazratidan xalos bo'la boshladi. Jamoat kutubxonalari faoliyati yo'lga qo'yildi. Mishel de Monten (1533-1592) “Tajribalar”da “dunyoviy axloq ideallarini himoya qildi, agar u boshqa odamlarning manfaatlariga ta'sir qilmasa, tabiatning tabiiy istaklariga ergashishga va ularning xatti harakatlarini aql bilan boshqarishga undaganligi asoslab berildi” [8; C.536.].

Uyg'onish davrida fransuz adabiyotida grotesk satira janri yetakchilik qildi. Ushbu davrning eng taniqli yozuvchisi Fransua Rable (1494-1553) o'zining mashhur “Gargantuya va Pantagryuel” romanida “karnaval, qahqaha madaniyati an'analari insonparvarlik g'oyalari va tanadan lazzatlanish kulti bilan birlashtirdi” [9; B.100.]. Fransuz she'riyat maktabining yaratilishi Per de Ronsard nomi bilan bog'liq.

Venetsiyalik kolorist rassomlik maktabining taniqli vakillari Giorgione, Titian, Veronese, Yakopo Robusti Tintoretto dunyoga tanildi. “Ulardan Giorgione (1476 yoki 1477-1510) mifologik va adabiy mavzularda asarlar yaratgan, portret va manzaralarni chizgan” [10; R. 92.]. Ma'naviy go'zallikning timsoli «Uyqudagi Venera»asari yaratildi. Rassom badiiy obrazlarda ratsionalistik va hissiyotning birligini, ularning psixologik ekspressivligini aks ettirishga intildi. Insonning ruhiy tabiat bilan birlashishi Titian (taxminan 1476/77 yoki 1489/90-1576) asarlarining leytmotiviga aylandi, Venetsiya rassomlik maktabining o'ziga xos xususiyatlarini to'liq aks ettirdi. Rassomning falsafiy dunyoqarashi, hayot borasidagi bilimlarining kengligi, serqirraliligi bilan ajralib turardi. “Titian turli janrlarda ishlagan, keng doirada - “Urbin Venerasi” lirikadan “Penitent Magdalena” dramaturgiyani o'z ichiga qamrab oldi, shuningdek, kompozitsion konstruksiyalarning umumiy qabul qilingan qoidalarini rad etib, tashkilotchilik rolini rangga ishonib topshirdi” [11; P.83.].

So'nggi Uyg'onish davrida keskinlashgan ijtimoiy-iqtisodiy ziddiyatlarga reaksiya barcha jismoniy mehnat uchun majburiy bo'lgan mulk tengligi, yagona ta'lim g'oyasini targ'ib qildilar. Ulardan oldin Tomas Morning "Utopiya"si bor edi [12; C. 197-228.]. O'sha davr adabiyoti fojiali munosabat, dramaturgiya, obrazlarning jadal rivojlanishi bilan ajralib turardi. Bu xususiyatlar Mikelanjelo va Viktoriya Kolonaning lirik she'riyatiga mos keladigan Bandello va Sintino romanlarini ajratib turadi. Avtobiografiya janri keng tarqaldi. So'nggi Uyg'onish davri she'riyatining eng yuqori cho'qqisi Torquato Tasso [13; C.234.] ning ijodi hisoblanadi. So'nggi Uyg'onish davri teatrida cho'ponlik janri (cho'ponning muhabbati va tabiat bag'ridagi hayotning idealizatsiyalangan tasviri) va delarte komediyasi yanada rivojlandi.

Suveren - siyosiy faoliyatga ilohiyotdan holi bo'lgan yangi realistik yondashuvni taklif qilgan Nikkolo Makiavelli (1469-1527) birinchi bo'lib qat'iy maqsadga muvofiqlik tamoyilidan kelib chiqib, siyosatni ilmiy asos ga qo'yishga harakat qildi [14; P.65.].

XVI asrda musiqiy madaniyatining xilma-xilligi janrlari xarakterlandi. Polifoniya massaga tantanali hamda jiddiylik bag'ishladi va madrigalning dunyoviy musiqasiga yorqin ranglar qo'shildi. Ikkinchisi XIV asrda sevgi lirikasi paydo bo'ldi. Shuningdek, tasviriy san'at va me'morchilik badiiy hayotning yirik markazlari - Rim, Florensiya, Venetsiya va boshqa shaharlarda jadal rivojlandi. Rimda papa qarorgohi - Vatikanning ulkan qurilishi, katta diniy majmualar, saroylar qurildi. Me'morlarning sa'y-harakatlari katolik dunyosining ulug'vor poytaxti qiyofasini yaratishga qaratilgan bo'lib, binolarning ta'kidlangan monumentalligi bilan ifodalangan. Avliyo Pyotr Bazilikasi qurilishiga asos slogan Donato Bramante qurilishi rasmiy uslubning yorqin ifodasi bo'ldi. Shuningdek, «Grotto», «Mona Liza», «So'nggi kechki ovqat» muallifi Leonardo da Vinchi "[15; C. 182.] (1452-1519) faoliyati g'ayrioddiy ko'p qirrali bo'lib, rasm, haykaltaroshlik, me'morchilik va grafika bilan cheklanmagan. Uning she'rlari bizgacha yetib kelgan, texnik ixtirolarning eskizlari, fizika, kimyo, geologiya, matematika, anatomiya, botanika va boshqa bir qator fanlarga oid yozuvlar nafaqat Leonardoni san'atdan ajratibgina qolmay, balki u tomonidan badiiy mahoratning asosi deb hisoblanib, uning fikri tabiatni yaxshilashga qaratilgan.

Mikelanjelo Buonarroto (1475-1564) So'nggi Uyg'onish davrining teng darajada yorqin namoyondasi"[16; P.15.]. Leonardo singari, u o'zining ko'p qirrali qobiliyatlari bilan ajablantirdi. Mikelanjelo san'atni eng yuqori darajadagi asarlar bilan boyitdi, miqyosi va ruhi bilan ulug'vor obrazlarni yaratdi, o'z davrining eng ilg'or g'oyalarini o'zida mujassam etdi, kelajakda Yevropa badiiy madaniyati rivojlanishini belgilab berdi.

Ulrix Svingli (1484-1531) Shvetsariyada islohotning asoschisi bo'ldi [17; C.112.]. 1523 yilda u Syurixda cherkov islohotini o'tkazdi, uning natijasida cherkov marosimlari va xizmatlari soddalashtirildi, bir qator cherkov bayramlari bekor qilindi, ba'zi monastirlar yopildi va cherkov yerlari dunyoviyashtirildi. Angliyada insonparvarlik g'oyalarining markazi Oksford universiteti bo'lib, u yerda o'sha davrning yetakchi olimlari faoliyat olib borishgan. Ijtimoiy falsafa sohasidagi gumanistik qarashlarning rivojlanishi, insoniyat jamiyatini taqdim etgan "Utopiya" muallifi Tomas Mor (1478-1535) ijtimoiy tenglik muammolarini hal qilishga harakat qildi. U yaratgan ta'limotga asosan hamma teng huquqlarga ega, xususiy mulk yo'q, oltin esa qadriyat emas - undan jinoyatchilar uchun zanjirlar yasashadi.

Eng taniqli mualliflar Filip Sindi [18; C. 640.] (1554-1586), Edmund Spenser [19; P. 385.] (1552-1599) Angliya Uyg'onish davrining eng buyuk siymosi dunyoga mashhur «Hamlet», «Qirol Lir», «Otello» tragediyalari, «Genri VI», «Richard III» tarixiy pyesalari, sonetlarning

yaratuvchisi Uilyam Shekspir (1564-1616) asarlari muhim ahamiyat kasb etdi. Shekspir Londonda Globe teatrida dramaturg bo'lib, jamoatchilik tomonidan juda mashhur edi. Teatr san'atining yuksalishi, uning ommaviy va demokratik xarakteri ingliz jamiyatida demokratik tuzilmalarning rivojlanishiga hissa qo'shdi. Ispaniyada Uyg'onish boshqa Yevropa mamlakatlariga qaraganda ancha tortishuvlarga sabab bo'ldi. Leonardo, Mikelanjelo, Brunalleski, Titian, Rafaelning mumtoz durdonalari nafaqat barkamollik - qadimiylikning mukammal o'rganilgan saboqlari, balki na qadimgi zamonlarda, na g'oyalar va yutuqlarning boshqa har qanday miqyosida va jasurligida misli ko'rilmagan darajada hayratlanarlidir. Yangi paydo bo'lgan fan eksperimental bilim, hissiy idrok asosida boshqarilgan, inson ongi, ko'zi, didi va iste'dodiga ishongan.

Yangi davr, uning konturlari hali ham juda noaniq edi. Dante, Franchesko Petrarca [20; C. 34.] (1304-1374) va Jovanni Bokkachcio [21; P.10.] (1313-1375) - Uyg'onish davrining taniqli shoirlari italyan adabiy tilining yaratuvchilari edi. Ularning hayoti davomida asarlari nafaqat, Italiyada balki uning chegaralaridan tashqarida ham keng tanilgan bo'lib, jahon adabiyoti xazinasiga kirdi. Petrarkaning Madonna Lauraning hayoti va o'limi haqidagi sonetlari butun dunyoda shuhrat qozondi. Petrarkaning izdoshi «Dekameron» muallifi, umumiy insonparvarlik g'oyalari bilan birlashtirilgan va yaxlit butunlikni aks ettiruvchi realistik romanlarning to'plami muallifi edi.

She'riyatdagi eng muhim mavzu muhabbatni kuylash mavzusi, fransuz she'riyatining rivojlanishiga juda kuchli ta'sir ko'rsatgan «shoirlar shahzodasi» laqabli Per Ronsardning sonetlari bu borada dalolat beradi. XVI asrda Fransiya madaniyatining eng yirik vakili Mishen de Monten (1533-1592) ning asosiy asari - "Tajribalar" falsafiy, tarixiy, axloqiy mavzularda mulohaza qilingan. Sen-Mishen de Monten tajriba bilimining ahamiyatini isbotladi, insonning ustozi sifatida tabiatni ulug'ladi [22; C. 402-406.]. Sen-Mishen de Monten "Tajribalar" asarida ratsionalizm g'oyalarini ilgari surib, sxolastika va dogmatizmga qarshi qaratilgan; bu ish G'arbiy Yevropa fikrining keyingi rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. XVII asrda G'arbiy Yevropa o'z tarixidagi yangi davrni boshlab berdi. Biroq unga xos bo'lgan dunyoning g'oyalari va qarashlari, ushbu davrda o'z ahamiyatini va jozibadorligini yo'qotmadi. Uning o'ziga xos ideallariga muvofiq, bir vaqtlar Gollandiyaning birlashgan badiiy maktabining ikki buyuk vakili - Flandriya san'ati vakili bo'lgan Piter Pol Rubens [23; P. 178.] (1577-1640) va Gollandiya maktabining asosiy rassomi Rembrandt van Riyn [24; C. 283.] (1606-1669) o'zlarining ajoyib asarlarini yaratdilar.

Buyuk geografik kashfiyotlardan so'ng Amerikadan oltin, kumush va boshqa qimmatbaho metallar Yevropa bozorlariga ko'plab keltirildi. Qirollar mamlakatda ishlab chiqarilgan mahsulotga nisbatan a ncha ko'p oltin va kumush tangalar zarb qildilar. Pul ko'paygan sharoitda hunarmandlar va savdogarlar kasodga uchramaslik uchun o'z tovarlarining narxini oshirishga majbur bo'ldi. Shu tariqa yuz yillar davomida o'zgarmasdan kelgan narx-navo shiddat bilan o'sa boshladi. Bu jarayon «narx-navo inqilobi» deb ataldi [25; P. 3683-3694.]. XV asrda zamonaviy ko'rinishdagi ilk bank - Genuyadagi Avliyo Georgiy banki paydo bo'ldi. G'arbiy Yevropaning boshqa mamlakatlarida ham savdogarlarga xizmat ko'rsatuvchi shunday banklar vujudga keldi. Birja va banklar Yevropada savdo va sanoatning rivojlanishida juda katta rol o'ynadi [26; P.846-856.].

Savdogarlar mashaqqat tufayli savdo sanoat uyushmalarini tashkil etib, ularga birlashgan holda o'z faoliyatini olib bora boshladilar. Savdogarlar uyushmalarining sarf-xarajatlari cuhun

o'z mablag'laridan ulush ajratar edi. Natijada, ular aksionerga aylana boshladilar. "Bozorlarda mahsulotning ko'payishi natijasida uni ishlab chiqaruvchi va sotuvchilar o'rtasida raqobat paydo bo'ldi. Raqobatda mag'lub bo'lib, kasodga uchramaslik uchun mahsulotni tez, sifatli va arzon ishlab chiqarish talab qilindi. Shu sababli Yevropada maxsulot ishlab chiqarish texnika va texnologiyasi jadal rivojlandi, yangi ixtirolar ko'paydi, mahsulot narxi arzonlashib, odamlarning yashash darajasi yaxshilanib bordi[27; P.126-138.].

Yevropa dengizchilarining Osiyo va Amerika mamlakatlari uchun yangi savdo yo'llarini kashf etishi quruqlikdagi mavjud savdo yo'llarining yo'nalishini ham o'zgartirishiga sabab bo'ldi. Bu esa, ko'pgina shaharlarning qisqa fursatlarda taraqqi etishiga olib keldi. "Dastlab Portugaliyaning Lissabon va Ispaniyaning Sevilya shaharlari jadal rivojlandi. Bu shaharlarga Hindistondan tovarlar, Amerikadan qimmatbaho metallar ko'plab keltirildi. Yangi savdo yo'llaridan chetda qolgan Italiya shaharlari, aksincha, o'zlarining avvalgi ahamiyatini yo'qotdi" [28; P.64-65.].

Xulosa. XVI asrdan boshlab Yevropadagi dengiz portlari Shimoliy dengiz tomonga ko'chadi. Bu yerdagi Niderland qirolligining Antverpen shahri mazkur savdo yo'llarining iqtisodiy, siyosiy va ma'muriy markazi edi. "Ammo Antverpen ham tezda o'z mavqeyini yo'qotib, Angliyaning jadal iqtisodiy taraqqiyoti London shahrini Yevropaning asosiy savdo markaziga aylantirdi. Temza daryosi bo'yida joylashgan London juda tez rivojlandi, shaharda yangi portlar, ishchilar uchun ko'pqavatli uylar, savdo rastalari va istirohat bog'lari paydo bo'ldi. O'rta asrlardayoq Yevropaning eng yirik shahriga aylangan Parij ham rivojlanishda davom etdi[29; P. 7-10.]. Tez orada shahar G'arbiy Yevropadagi eng qudratli hamda kuchli markazlashgan mamlakat – Fransiyaning poytaxti sifatida shuhrat qozondi.

Yevropada qog'ozning paydo bo'lishi va uning keyingi asrlarda ko'payishi algoritmning g'alabasini osonlashtirdi va XVI asr boshiga kelib algoritm, ya'ni Al-Xorazmiy kiritgan to'qqizta raqam va nolga asoslangan o'nlik pozitsion hisoblash sistemasi G'arbiy Yevropaning hamma yerlarida keng tarqaladi. Rossiyada bu hisob sistemasi XVII asr oxirida Pyotr I zamonidan boshlab ommaviy tusda yoyildi. Yevropa mamlakatlarida odamlar yashash uchun pul topishning yangi yo'llarini izlashga tushdi. Ko'plab oilalar endi ilgarigidek natural xo'jalik yurita olmasdan, mahsulotning bir qismini bozorda sotishga majbur bo'ldi. Natijada, Yevropada tovar ishlab chiqaruvchi xo'jaliklar, ya'ni bozorda sotishga mo'ljallangan mahsulot ishlab chiqaruvchi xo'jaliklar soni ko'payib bordi. Bugungi kunda Uchinchi Renessans vorislarini tarbiyalashda amalga oshirilayotgan barcha islohotlarni ijtimoiy borlig'imizning ajralmas qismiga aylantirish, ayniqsa, Markaziy Osiyo mutafakkirlari bilan bir qatorda Yevropa mutafakkirlarining ilmiy-falsafiy va ma'naviy merosidan samarali foydalanish orqali inson kapitalini rivojlantirish, barcha faoliyatlarimizni yuksak ma'naviyatga asoslangan holda so'z va ish birligini namoyon qilish Yangi O'zbekistonning mustahkam asoslarini yaratadi.

Адабиётлар/Литература/References:

1. История философии в кратком изложении. Перевод с чешского И.Ш.Богута. –Москва, 1991. -С.574
2. Шадманов К. Английская духовность и язык. - Дюссельдорф: Изд-во Lambert, 2015. - С. 264.
3. Норматова Д.Э. Мишель Эйкем Де Монтеннинг ижтимоий-ахлокий қарашлари // НамДУ илмий ахборотномаси - Научный вестник НамГУ, 2019 йил 10-сон. -Б.185.

4. Монтень М. Опыты. Подготовили А.С. Бобович, ф. А. Коган-Бернштейн, Н. Я. Рыкова и А. А. Смирнов. Т. III. - Москва: Наука, 1979.-С.160.
5. Монтень М. Опыты. Подготовили А.С. Бобович, ф. А. Коган-Бернштейн, Н. Я. Рыкова и А. А. Смирнов. Т. II. - Москва: Наука, 1979.-С.473
6. Монтень М. Опыты. Подготовили А.С. Бобович, Ф.А.Коган-Бернштейн, Н. Я. Рыкова и А. А. Смирнов. Т. I. – Москва: Наука, 1979.-С.236.
7. Islamov Kamol Tashkulovich, Termiz davlat universiteti, mustaqil tadqiqotchi YEVRO PA U Y G 'ONISH DAVRI M UTAFAK K IRLARI Q ARASHLARIDA IJTIM O IY-FALSAFIY FIK RLAR RIVOJI. Philosophy and Life / №1 (20) 2023. 55-62 betlar
8. Мишел де Монтен. Опыты. В трех книгах. Второе издание. (Литературные памятники) / Издание подготовили А.С.Бобович, Ф.А.Коган - Бернштейн, Н.Я.Рыкова, А.А.См^ ^ b. - Москва: Наука. Книги первая и вторая. 1980. - 704 с.; Книга третья, 1979. - 536 с.
9. Amir Fayzulla. Dunyoning buyuk romanlari: Gargantuya va Pantagryuel // Jahon adabiyoti, 2013, 1-son. <https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/adabiyot/dunyoningbuyuk-romanlari-fransua-rable-gargantuya-va-pantagryuel>.
10. Carminati M. Giorgione ritrovato a Sydney, in Il Sole 24 Ore «Domenica», 10 Marzo 2019. - R. 27
11. L'opera completa del Tintoretto, apparati critici e filologici di Pierluigi De Vecchi. - Milano, 1970. - p. 83.
12. Мордвинцев В.Ф. «Утопия» Томаса Мора в Испании и Португалии в XVI-XVIII вв. (Историографический обзор). // История социалистических учений: сб. статей. - Москва: Наука, 1990. - С. 197-228.
13. Итальянская литература. Возрождение и Просвещение. - Москва, 1966. - С. 234.
14. Gregory Smith, B. Between Eternities: On the Tradition of Political Philosophy, Past, Present, and Future. - Lexington Books, 2008. - P. 65.
15. Леонардо да Винчи. Шедевры графики / Й. Пудик. - Москва: Эксмо, 2008. - С. 182.
16. Dussler L., Girardi E. N. Buonarroti, Michelangelo // Dizionario Biografico degli Italiani (ital.) - 1972. - Vol. 15.
17. Порозовская Б.Д. Улрих Свингли. Эго жизнь и реформаторская деятельность. - Москва; Берлин: Директ-Медиа, 2015. - 112 с.
18. Сидни Ф. Аркадия / Пер. с англ.; предисл. Л. Володарской. - Москва: РИОР, ИНФР^ 2011. - 640 с.
19. Edmund Spenser. Dictionary of National Biography. - London, 1898. - Vol. 53. - P. 385.
20. Элина Н.Г. Петрарка. Краткая литературная энциклопедия. - Москва: Советская энциклопедия, 1962. - Т. 5. - С. 34.
21. Encyclopedia of Renaissance Philosophy / M. Sgarbi - Springer, Cham, 2019. - Pp.1-10.
22. Таранов П.С. Мишел де Монтен // Философский биографический словарь. - Москва: Эксмо, 2004. - С. 402-406. - 893 с.
23. Pierre-Paul Rubens: documents & lettres: publies et annotes par Ch. Ruelens. -Bruxelles: C. Muquardt, 1877. - 178 p.
24. Рембрандт. Жизнь замечательных людей. / Пер. Э. Колодочкина. - Москва: Молодая гвардия, 2010. - 283с.
25. Masharipova G.K. The natural-scientific heritage of the Khwarezm Ma'mun Academy and its sociophilosophical views // International Journal of Psychosocial Rehabilitation. - London. Vol. 24-Issue 09, 2020. - P. 3683-3694.
26. Masharipova G.K. Different Approaches To Studying The NaturalScientific And Historical-Philosophical Heritage Of The Khorezm Academy Of Ma'mun. Turkish Journal of Computer and Mathematics Education. - Turkiya, Anqara. - Vol.12-Issue-11. 2021. - P. 846-856.
27. Masharipova G.K. Philosophical views of Abu Reikhan Biruni // International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences. - India, 2019, may. - P. 126-138.

28. Masharipova G.K. Khorezm Ma'mun Academy At The Crossroads Of World Civilization // International Journal on Integrated Education. - Indoneziya, Vol.3-Issue XI. November. 2020. - P. 64-65.
29. Masharipova G.K., Kimsanbaeva Sh.B. Social Relations In The Heritage Of The Khorezm Academy Of Mamun // European Journal of Research Development and Sustainability (EJRDS). - Ispaniya. - Vol.2-Issue 1. January 2021. - P. 7-10.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ S/7 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

**Ижтимоий-гуманитар фанларнинг
долзарб муаммолари** электрон
журнали 2020 йил 6 август куни 1368-
сонли гувоҳнома билан давлат
рўйхатига олинган.

Муассис: "SCIENCEPROBLEMS TEAM"
масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой
тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-
уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).